

MITOLOŠKI KORENI KURANA

WALTER BELTZ: *ČEŽNJA ZA RAJEM. MITOLOGIJA KUR'ANA*, PREVEO NENAD MOAČANIN, GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE, 1982.

Proučavanje Kurana kao svojevrsnog kulturnog spomenika i slojevitog, višeznačnog književnog dela iziskuje interdisciplinarnu metodologiju i pruža mogućnosti za primenu različitih pristupa. Razumljivo je da se u svom pristupu Kuranu razlikuju predstavnici različitih naučnih disciplina, filozofskih shvatanja i pogleda na svet, kao što je takođe razumljivo da se jednim pristupom ne isključuju mogućnosti drugih, drukčijih tumačenja i interpretacija; štaviše, bogatstvo tema i motiva, preplitanje više civilizacijskih i kulturnih tradicija, spajanje legendarnih i mitskih niti koje u novom kontekstu dobijaju i nova značenja zapravo se i ne da proučavati i tumačiti jednostrano, s pretenzijama da se pruži konačan odgovor na sve zagonetke koje kuranski tekst krije u sebi. Pristup islamske teologije (koji takođe nije, tokom vekova, bio jedinstven i jednoznačan, niti se ograničavao na jedan metodološki ključ) mora se pri tome razlikovati od pristupa evropske islamistike, kao što se i tekstološka analiza mora bitno razlikovati od kulturološke ili pak društveno-istorijske i filozofske interpretacije.

Valter Belc (Walter Beltz) u svojoj knjizi *Čežnja za rajem. Mitologija Kur'ana* opredelio se za jedan pristup zasnovan na mitologiji, književnoj arheologiji i uporednom proučavanju religijskih sistema, jasno određivši polje svoga interesovanja i problematiku izučavanja. To, međutim, ne znači da se ova knjiga može svrstati u okvire jedne naučne discipline, niti da se takvim svrstavanjem mogu definisati primenjeni postupci i ostvareni dometi; ova studija pripada s razlogom i području uporednog izučavanja religijskih sistema, i orijentalističkih (odnosno islamističkih) istraživanja, kao što jednim svojim delom, savremenom interpretacijom mitoloških slojeva, pripada i folkloristici, a i nauci o književnosti (komparativnim istraživanjima).

Belc svoju analizu zasniva na kuranskom tekstu, na poređenju i tumačenju ajeta (stihova) i sura (poglavlja), grupišući poglavlja oko pojedinih tematskih središta i ključnih ideja i stavova. Kroz analizu i poređenje on traga za korenima i izvorima u ranijim religijskim shvatanjima i sistemima, za elementima judeohrišćanskih i animističkih učenja i pogleda koji su, preobraženi, našli mesta u Muhamedovom učenju. On ih otkriva u okvirima islamske, kuranske mitopoetike. Mada ne zapostavlja ni istorijsku i sociološku stranu problema, Belc ne zapada u istoricizam (što bi ga odvojilo od teme), ni u naglašeno sociologiziranje, već nastoji da u svakom mitskom sloju, posmatrajući izvore, razluči preuzeto iz ranije religijske tradicije od autohtonog i da potom ukaže na značaj pojedinih dodirima preuzetih legendi i mitova u strukturi Kurana. Tako on ističe da „adaptirani mit prima novi smisao, iz starih se mitologema stvara novi mit”. Posebnu pažnju Belc posvećuje razlikama između jevrejskog i hrišćanskog, s jedne, i islamskog učenja, s druge strane (na primer, opširnije ukazuje na odlike islamske angelologije, koja se razlikuje od hrišćanske uvođenjem kategorije džinna).

Belcova knjiga podeljena je na poglavlja posvećena pojedinim idejama i mitološkim slojevima, koja slede iza kraćeg „Uvoda” („Alah je bog”, „O postanku svijeta”, „Postanak čovjeka i izbor naroda božjeg”, „Sveci, proroci i heroji”, „Anđeli, đavoli i džinni”, „Kraljevi i halife”, „Svršetak vremena”, „Pakao”, „Raj”, „Početak novog života” i „O naknadnom djelovanju kur'anske mitologije”), završivši studiju pregledom literature u vezi s predmetom i objašnjenjem pojmova. Takav raspored doprineo je preglednosti knjige i sistematičnosti izlaganja, bez suvišnog opterećivanja napomenama i objašnjenjima u samom tekstu.

S obzirom na komparatistički karakter knjige, kao i da je namenjena prvenstveno evropskom čitaocu, autor najviše pažnje poklanja poređenju mitoloških elemenata u hrišćanstvu i islamu. To je, uostalom, ako imamo u vidu istorijske okolnosti nastanka islama i veze islamskog učenja sa judejskom i hrišćanskom tradicijom bilo i neophodno. Belcova istraživanja potvrđuju da se u islamu pretežno odražavaju shvatanja apokrifnih i jerećkih učenja, gnostički, nestorijanski i manihejski stavovi. Posmatrajući odnos islama prema hrišćanstvu u celini, u opštim crtama, Belc zaključuje: „Muhammed je Kur'an, svoje objavljene poruke shvatio prema kršćanima onako kako su oni svoje objave shvatili prema Pismu Židova. Kršćani su shvatili židovstvo kao povijesnu pretpostavku, a sebe kao ispunjenje i dovršenje židovske tradicije. Muhammed je, dakle, vidio sebe upotpuniteljem obiju tih tradicija, shvatio je islam kao ispunjenje Abrahamove (Ibrahimove) religije. Slučajni kronološki poredak tumačen je kao zakonomjerna sveta povijest. Prva stoljeća

po zadobivanju Meke i Medine kao da su mu dala za pravo, jer je islam osvojio Orijent, Malu Aziju i Sjevernu Afriku. Taj osobiti smisao za povijest jedan je, dakle, od razloga da se u Kur'anu mitski elementi umeću veoma škrto... Drugi, kudikamo najvažniji razlog za fenomen oskudice mitskog bijaše njegov položaj na kraju manihejskog i skognostičkog razvitka kršćanstva, koje je prvobitnu mitsku puninu povijesti već napustilo u korist jednog nehistorijskog pogleda na svijet." Dodali bismo tome da su mitološke predstave kod Arapa bile skromne i nerazvijene, a fantastika se izražavala više bajkama nego mitom (mada su i arapske bajke, s najviše fantastičnog u sebi, indijskog i persijskog porekla, dok su one autohtone arapske bliže realnosti i nastale su znatno kasnije).

Valja napomenuti da se Belc ne upušta u rešavanje složenog problema autorstva Kurana, njegovog zapisivanja i kanonizacije, već posmatra Muhameda kao jedinog tvorca kuranskog teksta, razlikujući faze u nastanku pojedinih sura i ajeta (period Meke i period Medine). On takođe ne pokušava da situira Kuran u okvire usmene ili umetničke književnosti, što je — bar u najkraćim potezima — bilo potrebno s obzirom na prirodu „svetih spisa" u koje Kuran spada. Ovo pojednostavljivanje i sužavanje problema, ipak, opravdano je koncepcijom knjige i nije bitnije umanjilo naučne rezultate.

Belc ukazuje i na izvesne žanrovske osobenosti kuranskih tekstova, na težnju da se u drukčijoj istorijskoj situaciji, a u skladu s potrebama — naročito praktičnim potrebama širenja i tumačenja islamskog učenja — odstupi od mitološkog koncepta i strukture mita. Muhamed je, naime, računao na popularnost jevrejskih, hrišćanskih i drugih religijskih stavova kao i na raširenost određenih mitoloških predstava u vreme svoje objave i početka osvajanja. Stoga on tradiciju koja mu je prethodila prihvata u skladu sa potrebama vernika i ne unosi je u kuranske tekstove u celini, već korespondira s njom i koristi se pojedinim elementima, računajući na to da njegovi vernici, i oni kojima se obraća, već poznaju, makar u osnovnim crtama, mitološke sisteme. Tome je podređeno i žanrovsko oblikovanje teksta: „To sužavanje biblijskih mitova i njihovo preokretanje u bajke točno obilježavaju vjerskopovijesni typos islama. Anegdote i bajke su ilustracija novog učenja. U ranomekanskim surama, a i u tekstovima iz srednjomekanske epohe Muhammed je kušao opisati svoje vizije u vrlo kratkim i sažetim teološkim maksimama, jezički majstorski formuliranima. S povećanim širenjem njegovih ideja on prelazi na to da svoje članke vjere ilustrira takođe parenetičkim pričama, čiji se mitski sadržaj ponajviše dokida."

Studija Valtera Belca pisana je naučno, analitički, i imala je za cilj da odgovori na jedan už

krug pitanja koja se javljaju u vezi s nastankom islama i njegove tradicije. Ova knjiga rasvjetljava pojedine dubinske slojeve islamske civilizacije i kulture i omogućuje uvid u složenu simboliku islamskog učenja, te se može smatrati veoma korisnim priručnikom, a i izvorom podataka i informacija, za orijentaliste, folkloriste, kulturologe, istoričare religije i proučavaoce mitologije. Autor je svesno izbegao pojedina pitanja koja bi njegov zadatak učinila kompiikovanim, a ne bi mnogo doprinela odgovorima na osnovna pitanja koja se ovde razmatraju. Belcovu knjigu, zato, treba prihvatiti i ocenjivati u skladu s njenim intencijama, kao pregled mitoloških elemenata u strukturi kuranskih tekstova, kao doprinos uporednom osvetljavanju religijskih sistema i kao — imajući u vidu završno poglavlje „O naknadnom djelovanju kur'anske mitologije” — objektivnu i sintetično intoniranu informaciju o ulozi kuranske mitologije u savremenom islamu.

Istakli bismo korektan prevod Nenada Močani-
na, koji je našao meru prilikom prenošenja islamske i stručne islamističke terminologije u naš jezik, kao i uspelu likovnu opremu knjige (dizajn Sanje Iveković).

